

Archiefvormers en Erflaters (9):

Jac. Th. Stom, krijgsgevangene

De collectie van het Zuid-Afrika-huis bevat ruim 80 archieven, die samen zo'n 140 meter plankruimte beslaan. Grote archieven zijn de neerslag van de activiteiten van organisaties die hun werkzaamheden gedurende vele jaren hadden op het terrein van de Nederlands / Zuid-Afrikaanse betrekkingen. Andere bevatten meer of minder brieven en documenten, afkomstig van een enkele persoon. Maar ze zijn allemaal erfgoed van vorige generaties, en elke collectie, groot of klein, legt een stukje geschiedenis vast.

Er woonden in 1899 duizenden Nederlanders in Transvaal. Ze waren niet altijd allemaal even tevreden over de Boeren, maar toen de oorlog met Engeland begon, meldden vele jonge mannen onder hen zich aan als vrijwilliger. Deze vrijwilligers kregen zeer uiteenlopende oorlogservaringen. Sommigen sneuvelen, anderen raakten gewond, enkelen bleven de hele oorlog bij de commando's, weer anderen moesten zich overgeven en werden in een krijgsgevangenkamp gestopt. Jacques Stom was er

één uit die laatste categorie. Twee jaar lang verbleef hij op Sint Helena; Zuid-Afrika zag hij nooit meer.

Vertrek van NZASM-personeel

Jacques Theodorus Stom was in 1868 in Amsterdam geboren, als zoon van een makelaar. Bij zijn begrafenis in 1928 vertelde een familielid: 'Opgeleid voor de handel ging hij spoedig naar Zuid-Afrika, waar hij bij het uitbreken van den oorlog zijn zaak prijs gaf en zich schaarde aan de zijde der Boeren. Hij verrichtte dappere daden bij de bereden artillerie. Met generaal Cronjé werd hij gevangen en naar St. Helena gebracht.'

Veel gegevens om dit verhaal te preciseren heb ik niet. Het Zuid-Afrika-huis bezit een aantal foto's van het gedwongen vertrek van het spoorpersoneel van de NZASM en hun families per trein, eind juni, begin juli 1900, met kanttekeningen van Stom. Eén ervan meldt: 'Eerste trein met Johannesburgsch NZASM personeel gereed voor vertrek van Johannesburg station Kazerne naar Oost Londen op 28 Juni 1900, 2 uur nm. Kolenwagens bestemd voor het vervoer van ambtenaren en beambten voor een reis van ca 80 uren. J.Th. Stom'. Was hij ooggetuige?

Tot dezelfde reeks behoren ook enkele

foto's gemaakt aan boord van het stoomschip Arundel Castle, dat vanaf 1 juli 1900 die mensen van Oost-Londen naar Vlissingen zou brengen. Ook daarop staan aantekeningen: 'Slaap en eetgelegenheid in het voorruim'. Die boot heeft Stom zeker niet zelf gezien. Kennelijk heeft hij de foto's gekocht of gekregen, en daarna die aantekeningen gemaakt. Eén van de foto's behoorde aan de NZASM. Wanneer maakte hij zijn aantekeningen? En waar? Vast niet bij generaal RA. Cronjé. Die was op 27 februari 1900 krijgsgevangen geworden en verbleef sinds april op Sint Helena.

Omzwervingen

Op 25 september 1900 schreef Stom vanuit het krijgsgevangenkamp Green Point bij Kaapstad een brief aan zijn ouders: 'Na allerlei wederwaardigheden, teveel om te vertellen, ben ik eindelijk in Lydenburg gesnapt en na eene vermoeiende reis van 18 dagen alhier aangekomen met eenige vrienden. Wij zijn nabij de zee in een mooi kamp ingekwartierd en gevoelen ons gelukkig gezond als een visch. Helaas, alles wat ik had, liet ik in Pretoria achter, evenzoo in Lijdenburg, waar mij niet eens 5 minuten gelaten werd om een pak kleederen, een paar hemden, sokken en ongeveer 15

Wasdag, hoofdstraat Deadwood Camp, St. Helena

Pond mede te nemen.' Hij had dus kleding en geld nodig: 'Waarlijk ik ben nu allerellendigst af en heb aan 't een en ander groote behoefte. Kom, strijkt Uw hand nog eens over Uw hart!!!'

Lydenburg lag in Oost-Transvaal. Stom was dus niet samen met Cronjé gevangengenomen. Maar hij schreef wel: 'wat ik al sinds October 1899 heb doorstaan', kennelijk op commando. Waar hij allemaal geweest was, is onbekend. Na de val van Pretoria in juni 1900 trokken de Boeren zich terug, Oost-Transvaal in. De Britten bereikten Lydenburg begin september.

De verveling verdrijven

Kort na die brief van 25 september is Stom overgebracht naar Sint Helena. Hij woonde met nog 2500 mannen in het Deadwood Camp. Een kale vlakte, rijen en rijen tenten en plaatjizers 'cabins' – 'Blikkiesdorp' noemden de krijgsgevangenen het spottend. Eentonig, stoffig, warm. Eentonig was ook het dagelijkse leven: appel, corvee, verveling. De kunst was natuurlijk de verveling de baas te blijven. Met vijf man in een tent grappen maken, de vierkleur laten wapperen aan hun 'Kasteel St. Helena'. Tentvegen, bezig zijn op wasdag, een rondje lopen. Bomen over de oorlog; snippers nieuws analyseren (Stom bewaarde enkele nummers van de *St. Helena Guardian* en 'Notices' die de Britten soms aanplakten). Met zijn allen een overleden kampgenoot begraven, duimen voor commandant Smorenburg en zijn ontsnappingspoging. De kampleiding (Boeren, die verantwoording moesten afleggen aan een Engelse kolonel) stimuleerde activiteiten. Je had er een Clublokaal en een Vereniging Tot Nut en Vermaak die avonden met concerten, cabaret en toneel ('The Belle of Blikkiesdorp') organiseerde. Er was sport – touwtrekwedstrijden.

Stom deed volop mee. Hij speelde piano en zong met medegevangene Dalmeyer 'Twee patente jongens'. Stom moest ook 'amper elken dag als officier ['Lieut. Stom' heette hij op een Pass] 2, 3 of 4 man uitnemen [begeleiden] (weer of geen weer)'. Hij was 'óf in beslag (genomen) met zang- of tooneel oefeningen óf omdat geregeld klets-kousen bij ons in de tent kwamen die mijn kop letterlijk mal praatten met de meest onmogelijke politieke inzichten'.

Prettig was met een pasje op parool naar buiten gaan. Eind oktober 1900 mocht Stom al met een tentgenoot het

Vervoer van uit te zetten NZASM-personeel per kolenwagen, Johannesburg-East London, 28 juli 1900

kamp enkele uren verlaten 'to visit dentist & oculist'. Hij bewaarde nog een aantal dergelijke pasjes, die hem toestemming gaven om Jamestown, de hoofdstad van het eiland, te bezoeken. Ongetwijfeld zal hij ook huis en graf van Napoleon hebben bezocht. Hij mocht ook generaal Cronjé bezoeken, die met zijn vrouw, een veldadjutant en een bediende in een particulier huis woonden, onder bewaking. Stoms bezoek vond plaats op 26 februari 1902. Was die datum toevallig of een bewust eerbetoon, aan de vooravond van 27 februari 1900, precies twee jaar na de overgave bij Paardeberg? Hij was er overigens al eens eerder geweest. Op 8 december 1901 stuurde hij aan een broer een ansichtkaart van Kent Cottage, 'General Cronje's Residence', getekend door Cronjé persoonlijk.

In juli 1901 kreeg Stom met een aantal vrienden 'als een groote faveur, permissie om [...] in de country te mogen wonen'. Willow Cottage heette het huisje, waar hij met zeven kompanen (allemaal Hollanders!) woonde. Het enige nadeel: het was duur, maar dankzij een maandelijks bijdrage van 5 Pond van zijn vader meende hij het te kunnen redden ('laat ons arme drommels gedenken', schreef hij aan de familie, schooiend om wat tabak, kleren, boeken, muziek, een paar sterke schoenen). De kampregels golden niet in Willow Cottage, maar er was wel een dagrooster, gevuld met studeren ('Ik ben druk met spaansch bezig'), schaken, drie uur lang wandelen, op bezoek gaan en 'vrienden die buiten het kamp werken' ontvangen. Voorts brieven en ansichtkaarten schrijven (altijd denken aan de censor!) en foto's of prullaria (huisvlijt van de kampgenoten) sturen.

Hotelier

Op 31 mei 1902 eindigde de oorlog. De repatriëring van de minstens 5000 krijgsgevangenen op het eiland vroeg nogal wat tijd. Stom vertrok pas tegen het einde van het jaar. Het lijkt erop dat hij het niet erg vond. Hij genoot van een afscheidsconcert aan boord van een Engels schip dat oud-strijders naar Zuid-Afrika zou brengen en speelde zelf op een 'Charity Concert' in Jamestown. Tot zijn nalatenschap behoren ook een uitnodiging voor een bijeenkomst van de Old Rock Lodge in Jamestown op 12 maart 1902, het menu van een diner op 24 juni 1902 in deze Vrijmetselaarsloge ter gelegenheid van de installering van deze voormalige Boerenkrijgsgevangene tot lid, en een foto van de Meester van de Loge, een Engelse kolonel. Voor deze Hollander, oud-strijder en Pro-Boer, behoorde kennelijk het anti-Engelse Afrikaner-nationalisme tot de onmogelijke politieke inzichten. Hij ging naar Nederland terug.

Jacques Stom was, toen hij in 1906 trouwde, directeur van het Badhotel te Zandvoort, waar hij ook gemeenteraadslid en wethouder werd. In 1917 werd hij directeur van Hotel Krasnapolski in Amsterdam. Stom werd een belangrijke man in het toerisme en de hotelbranche. Bijna zestig jaar oud overleed hij op 2 augustus 1928 in Noordwijk, waar hij sinds kort directeur van het Palace Hotel was.

Bron: Zuid-Afrikahuis, Collectie J.Th. Stom; Fotocollecties 35.6 en 77.24a; 'Verassing Jac Th. Stom', *Nieuwe Rotterdamse Courant* 7.8.1928; 'The Masonic Boer Prisoners at St. Helena', *The Masonic Illustrated*, July 1901, 203-204; J.P., 'Hoe krijgsgevangenen op St. Helena in 1901 "Presidents" verjaardag vierden', *Zuid-Afrika* 1 (1924) 165-168